

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

*Дяченко В.І. **

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ МІГРАНТІВ, БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

One of problems which the office of public prosecutor must decide is defence of rights for refugees, migrantiv and persons, without citizenship. Nevirishennist' of problem of settlement of legal status of these persons of increase of them chisel'nomti, appearance of new categories of forced migrantiv, put a main question which must be decided, is the real providing of position of migrantiv, refugees and persons, without gromadnstva, as it is foreseen a mizhnaronim right.

Проблема захисту прав іноземних мігрантів на сьогодні є дуже важливою для України. За різними оцінками експертів, у світі нараховується від 150 до 175 млн. осіб, які проживають за межами країн свого походження. З них більше 65 млн. – мігранти.

Україна входить до першої п'ятірки країн за кількістю міжнародних мігрантів, та займає 4 місце в цьому списку. Кількість мігрантів з інших країн, які проживають на території України, за деякими оцінками, досягла близько 4 млн. осіб. Про це зазначалось у доповіді Генерального Секретаря ООН Кофі Аннана на 39 сесії Комісії з народонаселення та розвитку. За повідомленнями Центру інформації ООН, перше місце в цьому списку займають США, друге – Росія, третє – Німеччина. Ці дані включають міграційні потоки, що відбулися між колишніми республіками СРСР після його розпаду.

Ураховуючи геополітичне розташування, за минуле десятиліття Україна стала не тільки транзитною зоною на шляху міграційних потоків Схід – Захід, Південь – Північ, а й поступово перетворилась у країну тривалого перебування нелегалів. З України у пошуках заробітку виїжджає населення, яке згодом стає нелегальним, а іноземці нелегально осідають в Україні з метою подальшого нелегального виїзду за кордон. За даними правоохоронних органів, плата за переправлення однієї особи з країни походження до країни призначення сягає до 30 тис. доларів США, а за проїзд територією України – від 3 до 5 тисяч доларів США. За свідченнями експертів, Україна сьогодні є найбільшою транзитною зоною в СНД, через яку проходить близько 40 імміграційних шляхів, а показник кількості нелегалів, які осіли на території країни, перевищує загальноновизнані європейські норми у 20–25 разів.

Вищевказане свідчить про наявність гострої потреби в прокурорському нагляді за ситуацією.

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри нагляду за додержанням законів щодо прав і свобод людини Національної академії прокуратури України

Під час захисту прокуратурою України прав мігрантів слід мати на увазі два аспекти цієї проблеми – захист прав українських мігрантів за кордоном, та захист прав іноземних громадян, які мігрують в Україну.

Відповідно до статті 25 Конституції «Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами». Тим самим держава фактично взяла на себе зобов'язання забезпечувати захист прав та свобод громадян під час їх перебування за межами території України.

Для України проблема захисту прав громадян за кордоном набула особливої гостроти одразу ж після набуття нею незалежності. У результаті лібералізації візового та прикордонного режимів різко зросли міграційні потоки через українську територію: з одного боку, все більша кількість громадян України з різною метою почала виїждити за межі України, з другого – зріс потік іноземців, які прибували на її територію.

Значною мірою ці процеси відбувались стихійно через брак відповідної законодавчої бази та належного досвіду у сфері контролю за міграційними процесами на державному рівні. Не існувало й ефективних механізмів захисту прав великої кількості громадян України, які часто опиняються за кордоном у кризових ситуаціях.

Починаючи з середини 1990-х років, характерною тенденцією стало збільшення кількості громадян України, які виїжджали за кордон з економічних причин, передусім з метою працевлаштування.

Кожна функція органів міграційної служби потребує адекватних заходів захисту прав людини у справі щодо захисту прав мігрантів, але практика міграційної справи свідчить, що найбільшої уваги до захисту прав мігрантів потребує виконання органами міграційної служби правоохоронної діяльності. Ця різноманітність заходів, засобів, форм та методів правоохоронної діяльності органів міграційної служби потребує участі відповідних уповноважених органів та установ щодо забезпечення законності при їх застосуванні.

Отже, діяльність органів міграційної служби тягне за собою застосування адекватних заходів, засобів та методів прокурорського реагування на порушення органами міграційної служби правил та процедур діяльності що трудових мігрантів в Україні.

Нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів у діяльності державної міграційної служби здійснюють Генеральний прокурор України і підлеглі йому прокурори.

Провідна роль органів прокуратури в процесі захисту прав трудових мігрантів пов'язана з торгівлею людьми, яка вбачається, по-перше, у здійсненні координаційної діяльності, передбаченої ст. 10 Закону України «Про прокуратуру», і по-друге, у здійсненні прокурорського нагляду.

В основі координації діяльності правоохоронних органів лежить єдність цілей щодо зміцнення законності, посилення боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, і усунення причин та умов, які їм сприяють.

Генеральна прокуратура України, здійснюючи координаційні повноваження, спільно з іншими правоохоронними органами здійснила низку заходів з виявлення і припинення таких злочинів, а також повернення потерпілих на батьківщину.

Не применшуючи важливості координаційної діяльності, все ж основною конституційною функцією прокуратури, яка реалізується Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами, є нагляд за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство. Органи прокуратури наглядають за додержанням законів на всіх стадіях кримінального процесу з моменту заведення оперативно-розшукової справи до направлення кримінальної справи в суд. Але ряд підрозділів роками не заводять оперативно-розшукові справи щодо торгівлі людьми.

Здійснюючи нагляд за додержанням законів органами внутрішніх справ при проведенні дізнання та досудового слідства, прокурор вживає всіх заходів, спрямованих на забезпечення безумовного додержання всіма закону під час розслідування кримінальних справ цієї категорії. Реалізуючи наглядові повноваження, прокурор має витребувати від органів досудового слідства кримінальні справи, матеріали та документи для перевірки, скасовувати незаконні постанови слідчих про відмову в порушенні справи за заявами та повідомленнями про виїзд та неповернення громадян із-за кордону, передавати такі справи за підслідністю, ретельно вивчати та повертати для проведення додаткового розслідування в разі необ'єктивного та неповного їх розслідування.

Для посилення процесу виведення з тіні трудової міграції слід звернути увагу на виявлення недобросовісних туристичних структур, які займаються нелегальним працевлаштування громадян України за кордоном органи прокуратури можуть здійснювати нагляд за роботою агентств з працевлаштування, які пропонують роботу за кордоном та за обігом інформації про можливості працевлаштування за кордоном.

Досить багато порушень законодавства у сфері міграційних відносин виявляється в ході прокурорських перевірок. До найбільш характерним відносяться порушення при оформленні та видачі паспортів громадянина України, порушення строків оформлення документів, порядку дозволу заяв про втрату паспортів, реєстрацію громадян за місцем перебування (проживання). Часті порушення правил перебування іноземних громадян та осіб без громадянства на території України, порушення законодавства при оформленні громадянства України, незаконне притягнення і використання іноземної робочої сили.

Підставами для проведення перевірок найчастіше бувають усні або письмові звернення до органів прокуратури громадян, права яких були порушені. Місткий джерело інформації про порушення законодавства представляють повідомлення засобів масової інформації. Цікавлять прокурора відомості можуть бути отримані в судах загальної юрисдикції, в органах внутрішніх справ, а також в територіальних підрозділах Федеральної міграційної служби.

До числа джерел інформації, з яких прокурор дізнається про правопорушення, можна віднести: матеріали прокурорських перевірок, проведених раніше як у зв'язку з роздільною здатністю скарг та звернень, так і на плановій основі, результати і матеріали внутрішніх відомчих перевірок, статистична звітність про результати роботи, судова практика за зверненнями до суду громадян і організацій на дії міграційної служби України.

Органи прокуратури в рамках нагляду за діяльністю територіальних підрозділів міграційної служби здійснюють нагляд за додержанням адміністративного законодавства України у частині притягнення до адміністративної відповідальності іноземних громадян та осіб без громадянства. Прокурор в межах своєї компетенції запитує з територіальних підрозділів міграційної служби протоколи про адміністративні правопорушення стосовно іноземних громадян та осіб без громадянства, посадових осіб, відповідальних кватироннаймачів.

Перед початком перевірок необхідно витребувати з відділу у справах національностей та міграції облдержадміністрації звіти щодо результатів здійснення процедури надання, втрати, позбавлення статусу біженців в Україні (додаток № 2, складається щомісячно до 6 числа місяця наступного за звітним), відділу у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб УМВС України звіти за формою 1-І та 2-І щодо кількості іноземців, які перебувають в державі, також піврічна та річна звітність за формою 1-АП «Звіт про розгляд справ про адміністративні правопорушення, регіональних управлінь Держприкордонслужби України, СБУ, статистики інформацію щодо фактичного стану міграційних процесів в області, кількості зареєстрованих іноземців на території області тощо.

Ураховуючи, що п.10 Правил в'їзду іноземців в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію, затверджених постановою Кабміну України від 29.12.1995 № 1074, контроль за додержанням вимог цих правил іноземцями, а також юридичними і фізичними особами в Україні, які приймають іноземців або надають їм послуги, покладається на органи внутрішніх справ у взаємодії з Міністерством закордонних справ, органами Служби безпеки та Прикордонних військ, такі перевірки необхідно проводити в координації із структурними підрозділами зазначених органів.

Відповідно до п. 18 вищезазначених Правил, іноземці, які в'їхали в Україну, мають зареєструвати свої паспортні документи у відповідних підрозділах Прикордонних військ. У підрозділах Адміністрації Державної прикордонної служби України перевірити виконання вимог Інструкції про порядок реєстрації іноземців та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон, яка затверджена наказом Держкомкордону України від 08.01.2001 № 5/6293, а також порядку заповнення реєстраційної картки іноземця, затвердженої наказом цього ж Комітету від 25.07.2001 за № 687/5878.

У пункті 9 зазначеної картки вказується мета прибуття особи, а у п.10 - назва, адреса сторони, що приймає, місце проживання фізичної особи. У зв'язку з цим доцільно прокурору області, який здійснює нагляд за додержанням законів відповідним підрозділом Прикордонних військ, зробити вибіркові дані за певний час про реєстрацію іноземців, що прибули в Україну і надати такі відомості відповідним територіальним прокурорам для організації перевірки додержання вимог законодавства про іноземців

Активний і послідовний прокурорський нагляд за виконанням законів дозволяє своєчасно виявляти найбільш поширені правопорушення, відстежувати плановані негативні тенденції в розвитку міграційної ситуації.

Проблема захисту прав іноземних мігрантів на території України вирішується, по-перше, відповідно до загальних наглядових повноважень органів прокуратури України, по-друге, в рамках законодавства України, згідно з яким іноземцям та особам без громадянства надано ті самі права, що й громадянам України, по-третє, в рамках міжнародно-правових актів щодо захисту прав мігрантів. Зокрема, останньому сприяє участь України в розвитку так званого Седеркопінгського процесу.

Седеркопінгський процес був ініційований урядом Швеції, Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ) та МОМ у 2001 році з метою вирішення питань прикордонного співробітництва, які виникли з розширенням ЄС на схід та для сприяння діалогу з питань міграції та надання притулку.

З 2004 року, цей процес зосереджується на обміні досвідом між державами – новими членами ЄС (Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Румунія та Словаччина) та країнами на зовнішньому східному кордоні розширеного ЄС – Білоруссю, Молдовою та Україною.

Метою проекту є приведення законодавства, політик та практик Білорусії, Молдови та України з питань міграції та надання притулку у відповідність із стандартами ЄС, а також створення ефективної та життєздатної регіональної мережі у країнах—учасницях з питань міграції та надання притулку.

Приєднавшись у січні 2002 р. до Конвенції про статус біженців, Україна взяла на себе зобов'язання передусім щодо допуску шукачів захисту до процедури визнання статусу біженця, прийняття, розміщення і адаптації визнаних біженців. Закон України «Про біженців» містить окремі положення, що є прогалинами у правовому полі, зокрема такою є норма про позбавлення визнаних біженців їх статусу без судової процедури.

В Україні відсутні правові інститути допоміжного та тимчасового захисту, що не сприяє належному забезпеченню прав людини в Україні. Через відсутність в Україні спільно з ЄС бази даних осіб, які намагалися або отримали статус біженця, мігранти мо-

жуть подавати заяви на отримання статусу біженця в Україні та в іншій європейській країні водночас.

На сьогодні вже є врегульованим питання щодо створення реадмісійного простору навколо України. Підписані відповідні угоди з ЄС та країнами СНД. Проте зараз актуальним є законодавче встановлення ефективного та дієвого механізму практичного виконання вказаних угод. Це є особливо актуальним у світлі підписання Україною Угоди про реадмісію із ЄС.

Серед підзаконних актів, якими регламентується захист прав і свобод людини взагалі та прав і свобод мігрантів, зокрема, перш за все, слід згадати Наказ Генерального прокурора України № 3 гн від 19.09.2005р. (остання редакція від 22.11.2007р.) «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів щодо захисту прав і свобод громадян, державних та публічних інтересів». П.2 вказаного Наказу передбачає забезпечення нагляду за додержанням законів, передусім у діяльності органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, контролюючих та правоохоронних органів.

Відповідно до п.3 Наказу, основними напрямками наглядової діяльності щодо захисту прав і свобод людини і громадянина є:

- оплата та охорона праці;
- охорона здоров'я;
- соціальне та пенсійне забезпечення;
- права і свободи осіб, які потребують державної підтримки та допомоги.

Як бачимо, трудові мігранти, а також особи, що потребують державної підтримки та допомоги, відносяться до осіб, які підпадають під нагляд органів прокуратури України.

Відповідно до п.5 вказаного Наказу, органам прокуратури потрібно забезпечити нагляд за додержанням законів про адміністративні правопорушення органами та посадовими особами, які уповноважені на виконання функцій щодо притягнення громадян до відповідальності в межах та на підставах, встановлених Кодексом України про адміністративні правопорушення. Своєчасно опротестовувати незаконні постанови про накладення адміністративних стягнень.

Також слід зазначити Наказ Генерального Прокурора України від 8 червня 2006 року № 4/4 гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами Державної митної служби та Державної прикордонної служби України». Відповідно до п.3.2 цього Наказу, наглядова діяльність прокуратури здійснюється щодо боротьби вказаних органів із контрабандою, іншими видами перетинання державного кордону. Це сприяє успішній боротьбі із нелегальною міграцією.

Залишаються відкритими питання щодо утримання, затриманих іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перетнули державний кордон України або порушили правила перебування в Україні.

Відповідно до п. 9 Перехідних положень Конституції України і статей 19-28 Закону України «Про прокуратуру» прокуратура здійснює нагляд за додержанням і застосуванням законів - до введення в дію законів, що регулюють дальність державних органів по контролю за додержанням законів. Дія цих положень не обмежена в часі, і тому існують перспективи подальшого існування цієї функції прокуратури, тим більше, що її ліквідація не сприяла б стабілізації обстановки у країні і зміцненню правопорядку.

Отже, на сьогодні не втрачають актуальності питання вдосконалення прокурорського нагляду, а в умовах трансформації українського суспільства виникають нові проблеми, які вимагають теоретичного осмислення і практичного вирішення. Окремі з цих проблем існували і раніше, але протягом тривалого часу не вирішувались. Однією з них є проблема взаємовідносин між прокуратурою і численними владними структурами, які здійснюють контроль за додержанням різних правових норм і правил у господарській, соціальній та

інших сферах життя біженців, мігрантів та осіб без громадянства. У прокурорському середовищі давно визріла ідея перенести «центр тяжіння» при здійсненні нагляду на те, як ці контрольні структури виконують покладені на них законом обов'язки. Це дозволило б кардинально вирішити іншу важливу проблему - усунення фактів підміни і дублювання прокуратурою контролюючих органів.

Існують дві складові проблеми – політична та правова. Політична полягає в тому, що прокуратура сприймається як орган політичного знаряддя, оскільки саме у цій якості постійно використовували її функції з загального нагляду. Тому й звертають увагу більше на це, а не на захист прав людини. Жодна Конституція в світі не передбачає політичну відповідальність Генеральної прокуратури перед парламентом, як у нас, а це фактично означає, що прокуратура таки несе політичні функції. Юридична сторона проблеми полягає в тому, що Конституція дає подвійні стандарти щодо повноважень прокуратури. Відповідно до п.9 перехідних положень до Конституції «прокуратура продовжує виконувати функцію нагляду за додержанням та застосуванням законів та функцію попереднього слідства до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та до сформування системи досудового слідства». А тому додаток пункту 5 до статті 121 Конституції, у якому прокуратура отримує додаткову функцію – «нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами», є абсурдом. Суперечливим є і саме формулювання цього пункту, воно потребує тлумачення, не кажучи вже про те, що органи державної влади не додержуються законів, а виконують їх.

Через відсутність в Україні пунктів тимчасового перебування іноземців не забезпечується довгострокове утримання нелегальних мігрантів, під час якого була б змога здійснити ідентифікацію та документування особи. Відсутність єдиної міграційної служби не дає змоги виконувати основні завдання контролю над міграцією, такі як скоординований контроль за в'їздом, перебуванням і виїздом іноземців, міжвідомчий обмін інформацією про осіб, яким видано візи на в'їзд в Україну, які перетнули кордон та яким заборонено в'їзд в Україну. Крім того, в Україні досі немає нормативного документа, який би закладав основи міграційної політики України, визначав її цілі і завдання, механізми й інструменти реалізації, основи для фінансового забезпечення. Хоча згідно з пунктом 10 статті 92 Конституції України засади регулювання демографічних і міграційних процесів визначаються тільки законами України.

Слід звернути увагу на статус України як транзитної держави і пов'язані із цим проблеми нелегальних біженців. В практичній діяльності органів прокуратури непоодинокі випадки зловживання затриманими в Україні особами, які перебували у міжнародному розшуку, наданим їм українським законодавством правом на звернення до компетентного органу із заявою про надання притулку в Україні. Зокрема, предметом розгляду в Державному комітеті України у справах національностей та релігій є заяви громадян інших держав, стосовно яких Генеральною прокуратурою України здійснюється провадження за запитами іноземних правоохоронних органів про їх видачу. Поглиблює цю проблему і тривале перебування таких осіб під вартою. Як свідчить практика, зазначені особи у своїх країнах розшукувалися за скоєння тяжких та особливо тяжких злочинів – вбивства, розбої, торгівля людьми тощо. Під час проведення екстрадиційних перевірок Генеральною прокуратурою України були отримані беззаперечні докази вчинення ними саме злочинів загальнокримінальної спрямованості, які жодним чином не пов'язані із переслідуванням за політичними або релігійними мотивами. Подання заяв про отримання статусу біженця в Україні та подальше, у випадку відмови в цьому, оскарження рішень Державного комі-

тету деяких з цих осіб розглядається як спосіб уникнути відповідальності за вчинений злочин.

Можливість покращити стан нагляду у сфері додержання законів щодо нелегальних мігрантів вбачається у чіткій взаємодії органів, що здійснюють імміграційний контроль на етапах: а) оформлення візи; б) пропуску через державний кордон; в) реєстрації іноземців в органах паспортної служби; г) контролю за мігрантами, які ухиляються від реєстрації; д) оформлення перебування, виїзду осіб, які перебувають на навчанні.

Потребують законодавчого врегулювання питання щодо вдосконалення адміністративного видворення до іноземця чи особи без громадянства, тому слід враховувати наступне:

Адміністративне видворення в залежності від цілей і підстав застосування слід розглядати як захід попередження, як захід припинення або як адміністративне стягнення.

Потребує законодавчої регламентації визнання видворення іноземців і осіб без громадянства як адміністративного стягнення.

Необхідно розмежувати в науці і законодавстві України понять «адміністративне видворення» і «депортація», де депортацію слід розглядати як сукупність примусових заходів, що застосовуються для забезпечення виконання рішення (постанови) про видворення в примусовому порядку.

У законодавстві України необхідно встановити чіткий за змістом перелік обставин видворення іноземців та осіб без громадянства, щоб уникнути розбіжностей в розумінні правових норм компетентними органами (посадовими особами), які безпосередньо застосовують цей захід примусу.

Необхідно передбачити процесуальний порядок видворення іноземців та осіб без громадянства в окремому нормативно-правовому акті, враховуючи особливості провадження у справах про адміністративне видворення як захід попередження чи припинення і особливості провадження у справах про адміністративне видворення як адміністративне стягнення.

Література:

1. Загальна декларація прав людини 1948.12.10 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2003, 00, № 3.
2. Конвенція «Про статус біженців», 1951р. Бюлетень законодавства і юридичної практики України, 2002, № 2.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. - № 30.
4. Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 06.07.2005 р. // Відомості Верховної Ради України, 2005, N 35-36 (09.09.2005)
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-X від 07.12.1984 р. // Відомості Верховної Ради УРСР, 1984, додаток до N 51.
6. Кодекс кримінально-процесуальний України від 28.12.1960 // Відомості Верховної Ради УРСР, 1961, N 2.
7. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України, 2001, N 25-26 (29.06.2001).
8. Закон України «Про прокуратуру» № 1789-XII від 05.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради України, 1991, N 53 (31.12.91).
9. Закон України «Про біженців» від // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, N 47.
10. Закон України «Про звернення громадян» // Відомості Верховної Ради. – 1996. - № 47.
11. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців» від 10.01.2002 № 2942-III // Урядовий кур'єр, 2002, 01, 29.01.2002 № 18.

12. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» № 3929-ХІІ від 04.02.1994 р. // Відомості Верховної Ради України, 1994, N 23 (07.06.94).
13. Закон України «Про імміграцію» № 2491-ІІІ від 07.06.2001 р. // Відомості Верховної Ради України, 2001, N 41 (12.10.2001).
14. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» № 661-ІV від 03.04.2003 р. // Офіційний вісник України, 2003, N 17 (08.05.2003).
15. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб від 15.01.2008 р. // Відомості Верховної Ради. – 2008. - № 9.
16. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні» № 1110 від 17.07.2003 р. // Офіційний вісник України, 2003, N 30 (08.08.2003).
17. Наказ Генерального Прокурора України від 8 червня 2006 року № 4/4 гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами Державної митної служби та Державної прикордонної служби України» // <<http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.18054.0>>
18. Наказ Генерального прокурора України № 3 гн від 19.09.2005р. (остання редакція від 22.11.2007р.) «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів щодо захисту прав і свобод громадян, державних та публічних інтересів» // <<http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0003900-05>>
19. Наказ МВС № 723/435 від 29.07.2002 «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування в органах внутрішніх справ та органах охорони державного кордону України обліку осіб, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців» // Юридичний вісник України, 2002, 09, № 23.
20. Рибалко Г.С. Прокуратура в механізмі захисту прав людини // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна № 817. – «Серія: Право». Вип. 1 (3).– 2008.
21. Руденко М. Роль прокуратури у захисті прав та свобод людини і громадянина // Юридичний журнал. – 2004. - № 7.
22. Силіна Т. Pro і contra приєднання України до Конвенції ООН про статус біженців // газета «Дзеркало тижня», №44 (368), 10-16 листопада 2001 р.
23. Судові та інші правоохоронні органи України. — К.: МАУП, 2004.
24. Жиліна Л. С. Прокурорський нагляд за додержанням законів при провадженні слідчих дій : Дис... канд. наук: 12.00.10 - 1999.
25. Цакадзе Н.Ч. Проблеми нагляду за додержанням і застосуванням законів (загальний нагляд) в Україні // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 21 (60), № 1. 2008 г.